

Hariduse eesmärgid ning põhikooli ja gümnaasiumi sihiseade uues riiklikus õppekavas

Haridus kui kasvatus

Saksakeelne sõna hariduse kohta on *Bildung*, mis annab hästi edasi seda, et haridus tähendab kasvatamist, kuju andmist, vormimist. Kahjuks on see humanistlik hariduskäsitlus jäänud alla industriaalajastu püüdele õpetada võimalikult odavalt korraga võimalikult paljusid. Teisalt on hariduse kasvatuslik mõõde taandunud tahaplaanile tänu sellele, et hariduse ülesandeks peetakse kitsalt teadmiste edastamist. Tegelikult ei piisa ju sellest, kui me anname lastele väga head teadmised, sest tark ja halb inimene on ohtlikum kui rumal ja halb inimene. Üleminek väärtuspõhisele koolile peaks tooma kaasa arusaama, et teadmised, oskused ja hoiakud on võrdselt olulised.

Mõnikord on toodud välja ka seda, et kuna pluralistlikus ühiskonnas eksisteerivad kõrvuti erinevad väärtused, siis peaks kool üldse hoiduma väärtuste edastamisest. Ent väärtusvaba haridust ei ole olemas. See, mida ja kuidas me õpetame, peegeldab meie väärtusvalikuid. Juba see, milliseid aineid me õpetame ja milliseid teadmisi me otsustame noortele anda, on teatud valik, teatud asjade väärtustamise tulemusena sündinud otsus. Mis õpimeetodeid õpetaja kasutab, kuidas õpetaja hindab õpiväljundite saavutamist, mille eest ja kuidas ta kiidab või karistab, lähtub väärtustest, mida õpetaja oluliseks peab. Kooli väärtused avalduvad organisatsioonis, õppekavas, distsipliinipoliitikas ja kõiges, mis klassiruumis aset leiab (Halstead 1996: 3). Õpetaja väärtused avalduvad õppematerjalide valikus, mida nad klassiruumis lubavad teha või milliseid tegevusi toetavad, kuidas nad pöörduvad õpilaste ja üksteise poole, kuidas nad riituvad, milline on nende keelepruuk ning isegi, kus nad seisavad, kui õpilastega räägivad (Pantic ja Wubbels 2012: 451). Kogu õppe- ja kasvatustöö lähtub ühiskonnas valitsevast arusaamast, millist inimest tahame kasvatada. Inglise filosoof Bertrand Russell kirjutas 1926. aastal, et „see, millist haridust me tahame anda oma lastele, sõltub sellest, milliseid iseloomuomadusi peame ideaalseks” (Russell 1973: 28). See omakorda sõltub meie arusaamast, milline on hea ühiskond. Kui tahame kasvatada kuulekat ja lojaalset töörügaajat, kes täidab vastuvaidlematult käsku, siis on autoritaarse õpetajaga tuupimiskool igati õigustatud. Kui tahame õigusriiki, arutlevat ja kaasavat demokraatiat, kiiresti arenevat innovatiivset majandust, peame püüdma kasvatada ettevõtlikke, loovaid, kriitiliselt mõtlemaid ja arutlevaid noori.

Eestis on praegu tekkinud olukord, kus valjuhäälselt räägitakse sellest, et oleks vaja rohkem ettevõtlikkust ja loovust, aga salamisi kasutatakse tihti vanu kasvatuseetodeid, nõudes pigem kuuletumist, äraõppimist, korda ja distsipliini või õigustades koguni kehalist karistamist. Võimalik, et peame teadlikult pingutama selleks, et öelda lahti neist kasvatamise muustritest, mille järgi meid endid kasvatati.

Ilmselt ei ole kasvatajad piisavalt teadvustanud, kuidas erinevad õpetamise ja kasvatusmeetodid toetavad teatud tüüpi isiksuste kujunemist. Kui soovime kasvatada loovat ja ettevõtlikku, aktiivset kodanikku, siis peame nägema õpilases partnerit ja minema üle kaasavale ja elavale õpetamisele. Kui soovime kasvatada inimest, kes on võimeline infoühiskonnas ise infot hankima, töötleva ning kriitiliselt hindama, siis peab muutuma ka meie õpikäsitlus. PISA 2009 näitas, et edukad on need õpilased, koolid ning riigid, kus nn traditsiooniline mälule ja kordamisele rajanev õppimine on asendunud metakognitiivse lähenemisega, mis rõhutab oskust ülesandest aru saada, teadlikult sobivat õpivõtet valida, tekstist olulist infot eristada ja edukalt meelde jätta (vt Mikk jt 2012).

Oluline on seegi, et õpilane õpiks tundma oma tugevusi ja nõrkusi, et tal kujuneks adekvaatne enesehinnang, et tema õpihimu ei kaoks ja et tal oleks motivatsioon elukestvaks õppeks.

Hariduse eetiline loomus

Hariduse olemus on sügavalt eetiline, kuna see toetub arusaamale sellest, kes on inimene ja kuidas peaks elama. Haridus peab andma orientiirid ja orienteerumisvõime, ta peab aitama inimesel teha teadlikke valikuid. Saksa mõtleja Wilhelm von Humboldti sõnul on haritlane see, kes püüab ümbritsevat maailma nii palju kui võimalik mõista ja sellega nii lähedalt kui võimalik ühendusse astuda. Interpreteerin seda nii, et ühenduse loomiseks maailmaga peame me tundma nii maailma kui ka iseennast ning leidma üles võimalikud haakumiskohad – eneseteostusvõimalused. Eneseteostus ei tähenda vaid tööalast eneseteostust, vaid hakkamasaamist kolmes erinevas rollis: tööelus, avalikus elus ja isiklikus elus.

Meie kooliprogrammid on aga praegu ehitatud üles ainepõhisusele, arendades õpilase teadlikkust maailma erinevatest tahkudest – nt bioloogilisest, kultuurilisest, sotsiaalsest ja tehnilisest maailmast. Hoopis vähem aitab kool õpilasel saada teadlikuks iseendast, oma võimetest, ent ka soovidest, väärtustest, emotsioonidest ja ihadest. Hinded annavad õpilasele küll aimu sellest, kuidas tema teadmised vastavad etteantud standardile, aga maailmaga ühendusse astumiseks peab noor mõistma ka seda, mis tegevused pakuvad talle rõõmu, mis on tema tugevused ja nõrkused ja mida peaks tegema, et saavutada soovitud eesmärged.

On väga tähtis, et õpilane saaks teadlikuks sellest, mida talle meeldib teha ja millised on tema võimed. Ka tulevane karjääriplaneerimine peaks algama iseenda tundmaõppimisest. Paraku lähtuvad väga paljud noored edasiõppimise võimaluste valikul sellest, missugused erialad on prestiižsed. Ülikooli jõudes avastavad nad aga, et õpitav eriala ei huvita neid sugugi. Mõned aastad tagasi korraldasime koos õpilasomavalitsustega õpilaste esseede võistluse, kus üheks teemaks oli „Kelleks ma tahan saada?”. Üks viieteistaastane poiss kirjutas, et ta ei tea veel täpselt, kelleks ta tahab saada, aga ta teab, et tahab saada tuntud ja lugupeetud inimeseks, nii et kui ta tänaval jalutab, siis inimesed kummardavad ta ees. Seda lugedes meenus mulle

Eduard Bornhöhe „Kuulsuse narrid”, kus mehed istuvad maha ning asuvad mõtlema sellele, millega võiks saada kuulsaks.

Selline suhtumine haridusse pole kindlasti omane vaid ühele koolipoisile. Kuigi me räägime, et eestlased on haridusoskuse, nähakse hariduses sageli vaid vahendit saamiseks paremat palka ja kõrgemat sotsiaalset seisundit. Haridust ei tohiks aga käsitleda pelgalt kui edu tagamise vahendit. Inger Kraavi jt kolleegide rahvusvaheline kasvatusteadlaste uuring (2002–2004), kus võrreldi Eesti, Soome ja Venemaa lapsevanemate kasvatusväärtusi kaheksandate klasside õpilaste hinnangute alusel, näitas, et Eesti noored on veendunud, et *hea õppeedukus* on nende vanemate jaoks kognitiivsetest väärtustest tähtsaim ja väärtuste hierarhias üldse teisel kohal (esimesel kohal on vastutustunne), edestades enamust eetilisi ja kõiki sotsiaalseid väärtusi (Sutrop ja Kraav 2009). Mõtlemapanev on see, et Soome noorte arvates peab hindeid väga tähtsaks kaks korda vähem lapsevanemaid kui Eesti noorte arvates.

Hinnete ületähtsustamine ja sotsiaalsete oskuste ning väärtuste nagu aususe, loovuse, sallivuse, ettevõtlikkuse arendamise tahaplaanile jätmine on seega probleemiks mitte ainult koolis, vaid ka kodus. See, kuidas õpilased ise tajuvad neile pandud vanemate ootusi, näitab, et tuupimiskoolilt väärtuspõhise koolini liikumiseks peab toimuma nihe ühtlasi lapsevanemate väärtustes.

Hariduse eesmärgid

Paljud hariduses tehtavad valikud sõltuvad sellest, mida peame hariduse eesmärgiks. Haridusfilosoof Harry Brighouse (2006) jagab hariduse eemärkide käsitused neljaks:

- **Inimese enesemääramise (autonoomia) teooria** järgi on hariduse eesmärk suurendada inimese vabadust, valikuvõimalusi ja enesemääramisõigust.
- **Inimkapitali teooria** järgi on hariduse eesmärk tagada majanduse õitseng: mida haritum tööjõud, seda suurem tootlikkus.
- **Inimõitsengu teooria** peab oluliseks luua hariduse kaudu tingimused heaks eluks ja isiksuse arenguks.
- **Kodanikukasvatuse teooria** ütleb, et hariduse eesmärk on valmistada inimest ette koos teistega ühiskonnas elamiseks.

Brighouse ise leiab, et hariduse peamine eesmärk on aidata kaasa õpilaste elukestvõimele õitsengule, mistõttu kool on kohustatud valmistama õpilasi ette ka perekonnaeluks ning osalemiseks sotsiaalsetes suhtevõrgustikes ja poliitilises elus (Brighouse 2006: 42).

Milline on olnud Eestis seni valitsev hariduse käsitlus? Tundub, et eelkõige oleme lähtunud inimkapitali teooriast. Oleme viimased kakskümmend aastat uskunud, et majanduskasv aitab lahendada kõik probleemid. Kuna tootlikkusega on meil probleeme, siis peaksime kindlasti parendama inimkapitali! Vastab muidugi tõele, et mida suuremad on inimeste teadmised ja oskused ning mida täiuslikumad ta

väärtushoiakud, seda paremat tööd ta teeb, andes oma panuse majanduskasvuks. Samas on oht, et inimkapitalist rääkimine dehumaniseerib inimese. Kui inimeses nähakse vaid vahendit majanduskasvu saavutamiseks, siis on asjad pea peale keeratud. Majanduse arengut soovime ju mitte kui eesmärki iseeneses, vaid kui vahendit selleks, et inimesed saaksid elada paremat elu! Seega tundub õigem lähtuda inimõitsengu teooriast, mis peab oluliseks luua hariduse kaudu tingimused heaks eluks ja isiksuse arenguks. Samas on oluline kasvatada inimese võimet leida endale sobiv hea elu mudel, mis näitab seda, et õigus on ka inimese enesemääramise teoorial, mille järgi hariduse eesmärk on suurendada inimese vabadust ja võimet teha mõistlikke valikuid. Ja kuna on selge, et head elu ei saa elada ilma teiste inimesteta, siis peame nõustuma ühtlasi kodanikukasvatuse teooriaga, mis peab oluliseks seda, et haridus valmistaks inimesi ette koos teistega elamiseks. Nii tulebki minu meelest välja, et kõik need neli hariduse eesmärki on omavahel tihedalt seotud.

Probleem tekib just siis, kui hariduse eesmärgi mõistetakse liiga kitsalt. Tänu sellele, et Eestis on pikka aega peetud hariduse eesmärgiks ainult majanduskasvu tagamist, on hariduse isiksusele ja ühiskonnale suunatud eesmärgid jäänud tähelepanuta. Selle tulemusena on peetud oluliseks vaid teadmiste edastamist, mitte tervikliku isiksuse kasvatamist või tingimuste loomist õnnelikuks eluks. Koolide headust mõõdetakse riigieksamite tulemustega, õpilasi hinnatakse ainult teadmiste alusel ega pöörata piisavalt tähelepanu isiksuse arengule. Selle tagajärjel ongi tekkinud olukord, kus Eesti kool paistab silma madala koolimeeldivuse, stressis õpilaste ning õnnetute ja vähe motiveeritud õpetajatega.

Pooldan igati tuntud haridusfilosoofi Nel Noddingsi (2003: 2) mõtet, et haridus ja õnn on seotud ning koolis peavad lapsed olema õnnelikud, sest õnnelikud õpilased õpivad paremini kui õnnetud. Paraku leiavad Eestis paljud, et madala koolimeeldivuse pärast ei peaks muretsema, sest kooliskäimine peabki ju raske olema! Mida rohkem õpilane koolis kannatab, seda kergem tal hiljem elus on! Seejuures jäetakse arvestamata, et õpihuvi kaotamine viib paljud õpilased koolitee katkestamiseni või selleni, et jätkatakse õppimist ainult seepärast, et vanemad sunnivad – koolis peab ju käima! Selle tagajärjeks on, et kolmandik noori siseneb täna tööturule ilma mingi erialase kvalifikatsioonita. See mõjutab aga oluliselt nende väljavaateid töö leidmisel. Pikaajaliste töötute seas on põhiharidusega inimeste osatähtsus viimastel aastatel ligikaudu kolm korda suurem kui keskmine.¹ Probleemi juured on aga põhikoolis, kus neil noortel, kelle akadeemilised võimed on viletsamad, kaob sageli üldse eneseusk ja õpihimu, kui ainsaks hindamise aluseks on võrdlus etteantud standardiga.

Olukorra tõsidusele osutas Tallinna Ülikooli kasvatusteadlaste uuring „Kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek” (2003–2007), milles tuli välja, et 70% Eesti õpilastest peab oma õppetöö koormust pidevalt või vahetevahel liiga suureks, 68% kaebas kroonilise väsimuse üle ja 33% ütles, et ei taha koolis käia (Ruus jt 2007).

---

¹ Ülle Marksoo, Pikaajalised töötud Eesti tööturul. Sotsiaalministeeriumi toimetised 5/2010.
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V21jaanded/Toimetised/2010/toimetised_20105.pdf

Lisaks tunnistas 67% õpilastest, et on viimase kuue kuu jooksul kedagi narrinud või kiusanud ja 9% koguni peksnud või tugevalt löönud. Eesti kasvatusteadlaste osundatut kinnitas Yorki ülikooli teadlaste poolt 2006. aastal läbi viidud Euroopa maade laste heaolu uuring (Bradshaw jt 2007). Eesti paistis kahekümne viie Euroopa riigi hulgas silma kõige madalama koolimeeldivuse, õpilaste ülimadala subjektiivse heaolutunde ja koolivägivalla kogemise sageduselt. Selles uuringus defineeriti koolimeeldivust kui madala stressiga saadud teadmisi. Laste heaolu hindamisel võeti arvesse nii sotsiaalselt kaasavat koolikliimat, toetavaid kaaslasi kui usalduslikku suhet. Eesti lastest kolmandik leidis, et neil pole koolis ühtki õpetajat, keda võiks usaldada. Tähelepanuväärne oli, et lapsed pidasid halvaks ka oma suhteid kaaslastega (tagantpoolt 3. koht).

Just sellelt pinnalt kasvas välja veendumus, et Eestis on vaja uuesti mõtestada hariduse sisu ning leppida kokku, millist inimest soovime kasvatada ja millist ühiskonda ehitada. Kui me ei mõtle läbi, millist inimest me tahame kasvatada, vaid arutame vaid selle üle, milliseid teadmisi peaksime edastama, siis jõuame selleni, et kohtleme inimest kui anumad, millesse valada kogu maailma tarkus. Nii pole imestada, et kooli õppeprogrammid on ülekoormatud, õpetatavat ei seostata eluga, õpilaselt oodatakse sageli vaikset kuuletumist ning etteantu äraõppimist. Selle tulemuseks ongi õpilaste vähene õpirõõm, suur koolistress ning -väsimus. Ent väsinud on ka õpetajad, keda rõhub ülekoormatud õppeprogramm, õpilaste huvipuudus, heade meetodiliste vahendite puudumine ja vähene oskus õpetada kaasavalt ja elavalt.

Väärtuskasvatus prioriteediks

Põhikooli ja gümnaasiumi riiklike õppekavade koostamisel teadvustati probleemina, et koolihariduse eesmärgiks peetakse kitsalt akadeemiliste teadmiste edastamist, mitte tervikliku isiksuse kasvatamist või tingimuste loomist õnnelikuks eluks. Leiti, et uuringutes välja toodud probleeme aitaks lahendada kooli kasvatava funktsiooni teadvustamine, tunnustamine ja edendamine. Kooli ülesanne ei ole valmistada õpilasi ette sisenema järgmisele haridustasemele, nagu seda väljendas eelmine õppekava, vaid toetama noorte kasvamist loovateks, harmoonilisteks isiksusteks, kes suudavad ennast täisväärtuslikult teostada erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus. Pärast pikki vaidlusi sai õppekavadesse kirja, et kool peab aitama õpilasel jõuda selgusele oma huvides, kalduvustes ja võimetes ning kindlustama põhilist väärtushoiakute kujunemise.

Uutes põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavades on sõnastatud põhikooli ja gümnaasiumi erinevad sihiseaded. Kui gümnaasiumi ülesanne on toetada eneseteadliku, argumenteeritud valikuid tegeva ja oma eesmärgi püstitada ja teostada suutva autonoomse isiksuse väljakujunemist, siis põhikool peab tagama eakohased võimalused tunnetuslikuks, kõlbliseks ja sotsiaalseks arenguks, olles väärtushoiakute kujundamise ning kinnistamise kohaks ja aidates noorel jõuda selgusele oma huvides, kalduvustes ja võimetest. Just põhikoolis on oluline leida üles iga õpilase tugevused, nõrkused ja anded, suunates teda tegelema just nende valdkondadega, mis tal hästi

välja tulevad ja huvi pakuvad, ning aidates üle saada nõrkustest. Seejuures on oluline kujundada nendes noortes, kelle tugevuseks on just käelised oskused ja praktiline tegutsemine, positiivne hoiak kutseharidusse. Seda hoiakut peavad toetama ka pered ja ühiskond laiemalt, kuid siinkohal eelduseks on arusaamine, et oluline on, et inimene tegeleks endale sobiva tegevusega, mitte ei lähtuks sellest, mis on ühiskonnas parajasti prestiižne.

Pea suureks saavutuseks, et 6. jaanuaril 2011. aastal vastu võetud põhikooli ja gümnaasiumi uued riiklikud õppekavad on väärtuspõhised: siin on kirjas õppekava alusväärtused ning sihiseades on selgelt välja toodud, et põhikoolil ja gümnaasiumil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. Väärtused ja kõlblus on läbiv teema ja rõhutatakse ka õpilaste väärtuspädevuse kujundamise tähtsust.

Õppekava alusväärtused on gümnaasiumi- ja põhikooli õppekavas samad. Alusväärtustena peetakse silmas:

- **üldinimlikke väärtusi** (ausus, hoolivus, aukartus elu ees, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu),
- **ühiskondlikke väärtusi** (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus).

Samas on põhikoolil ja gümnaasiumil erinev sihiseade, mis avab kooli väärtuskasvatuse rolli eri õppeastmetes. Kõige olulisemaks muutuseks põhikooli ja gümnaasiumi õppekavades peangi just väärtuskasvatuse aspekti lahtikirjutamist õppe- ja kasvatustöös.

Põhikooli uues õppekavas seisab:

Põhikoolil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. Kool aitab kaasa õpilaste kasvamisele loovateks, mitmekülgeteks isiksusteks, kes suudavad ennast täisväärtuslikult teostada erinevates rollides: perekonnas, tööl ja avalikus elus. /.../

Põhikool toetab põhiliste väärtushoiakute kujunemist. Õpilane mõistab oma tegude aluseks olevaid väärtushinnanguid ja tunneb vastutust tegude tagajärgede eest. Põhikoolis luuakse alus enese määratlemisele eneseteadliku isiksusena, perekonna, rahvuse ja ühiskonna liikmena, kes suhtub sallivalt ja avatult maailma ja inimeste mitmekesisusse.²

Gümnaasiumi õppekavas rõhutatakse, et gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks.

---

² Põhikooli riiklik õppekava: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13273133>

Gümnaasiumil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. Gümnaasiumi ülesanne on noore ettevalmistamine toimimiseks loova, mitmekülgse, sotsiaalselt küpse, usaldusväärse ning oma eesmärgede teadvustava ja saavutada oskava isiksusena erinevates eluvaldkondades: partnerina isiklikus elus, oma kultuuri kandja ja edendajana, tööturul erinevates ametites ja rollides ning oma ühiskonna ja looduskeskkonna jätkusuutlikkuse eest vastutava kodanikuna.

Gümnaasiumis on õpetuse ja kasvatusel põhinev soov, et õpilased leiaksid endale huvi- ja võimetekohase tegevusvaldkonna, millega siduda enda edasine haridustee. Gümnaasiumi ülesanne on luua tingimused, et õpilased omandaksid teadmised, oskused ja väärtushoiakud, mis võimaldavad jätkata tõrgeteta õpiteed kõrgkoolis või gümnaasiumijärgses kutseõppes³

Uute õppekavade rakendamise edukus sõltub paljudest teguritest, sealhulgas ühiskonna laiemast toetusest. Ses mõttes on väga hea, et kogu seda protsessi toetab ka kolme osapoole – Eesti Koostöökogu, Haridusfoorumi ja Haridus- ja Teadusministeeriumi – koostatud Elukestva õppe haridusstrateegia.⁴

Liikumine arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse suunas

Kui 2010. aasta jaanuaris kogunes haridusstrateegia juhtkomisjon, et läbi rääkida Eesti haridusstrateegia 2020 koostamine, siis lepiti kohe kokku, et Eesti hariduselu uuenemine eeldab hariduse eesmärkide senisest laiemat käsitust. Dokument „Eesti hariduse viis väljakutset“ (Eesti haridusstrateegia 2012–2020 projekt) rõhutas, et haridus kujundab ja kannab edasi neid väärtushoiakuid, mis on isikliku õnneliku elu kui kultuuri kestlikkuse ja ühiskonna koostoimimise aluseks, samas aitab kaasa riigi majanduse arengule, arendades ühiskonna inimvara. Haridusel on nii isiksuslik, kultuuriline kui ka ühiskondlik väärtus. Allpool peatumegi neil tahkudel lähemalt.

Hariduse isiksuslik väärtus: Haridus aitab avastada ja avada inimese võimeid, toetab tema pidevat eneseanalüüsi ja eesmärkide seadmist kogu elu jooksul. Hariduse kaudu kujunevad ühiskonna liikmetest eneseteadlikud ja õpivõimelised isiksused, aktiivsed subjektid, kes tahavad ja oskavad oma unistusi ellu viia, rakendades kõiki oma võimeid ja andeid. Haridus aitab inimesel kujundada oma identiteeti ja tõsta oma elukvaliteeti, väärilt ja hoolivalt toime tulla nii isikliku elu kui ühiskonna elu väljakutsetega ./.../

Hariduse kultuuriline väärtus: Hariduse (õppimise) kaudu kanduvad põlvest põlve kultuuris loodud märkide süsteemid (keeled), nende abiga talletatud ühised uskumused ja väärtused, tegutsemis- ja käitumismudelid ning kultuuritekstide loomise, lugemise ja tõlgendamise oskused. Nende oskuste loov kasutamine

³ Gümnaasiumi riiklik õppekava: <https://www.riigiteataja.ee/akt/120092011002>

⁴ Vabariigi Valitsus kinnitas strateegia 13. veebruaril 2014. Loe Elukestva õppe strateegia kohta lähemalt: <http://www.hm.ee/index.php?0513767>

võimaldab kultuuris uute ühiste tähenduste pidevat kujunemist, aidates samas säilitada nii rahvuskultuuri kui vähemuskultuuride sisemist sidusust.

Võimaldades ühiskonna pealekasvatatel põlvkondadel ja uutel liikmetel kujundada oma identiteeti ja suhestuda mineviku, oleviku ja tulevikuga, on haridus kultuuri kestlikkuse kõige olulisem mehhanism. Hariduse kaudu omandatud oskus tõlkida ja seletada ka teiste kultuuride tekste, märke ja tähendusi on aluseks kultuuridevahelisele dialoogile ning kultuurilise mitmekesisuse väärtustamisele, millela pole mõeldav Eesti osalemine Euroopa ja maailma kultuuriruumis.

Hariduse väärtus ühiskonna arengu jaoks: Haridus on ühiskonna olemasolule ja arengule vajaliku intellektuaalse ja sotsiaalse kapitali allikas. Haridus aitab kaasa ühiskonna sidususele ning paindlikkuse, refleksiivsuse, loovuse ja uuenemisvõime suurendamisele. Hariduse kaudu kujundatakse ühiskonna võimekus luua ja rakendada uusi tehnoloogilisi võimalusi nii majanduse arenguks kui inimeste heaolu suurendamiseks. Eesti ühiskonna edasine edukas areng sõltub Eesti ühiskonna võimekusest toime tulla ja loovalt (sh ennetavalt) tegutseda kiiresti ja ettearvamatult muutuva globaalse tehnoloogilise, majandusliku ja ökoloogilise keskkonna tingimustes. Seda võimekust loova elukestva õppe kaudu kujunevad Eesti eeldused teadmiste- ja innovatsioonipõhiseks majandusarenguks.⁵

Strateegia koostamise aruteludes jõuti järeldusele, et Eesti hariduselu esmaseks väljakutseks on liikumine arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse suunas, mis peaks tagama nii õppijate kui õpetajate motivatsiooni ja rahulolu suurendamise ning viia haridusprotsessist väljalangemine minimaalseks. Selle väljakutsega tegelemiseks moodustati õppeprotsessi ekspertgrupp⁶, mida mul paluti juhtida. Ekspertide töö tulemusena valmisid üksikasjalikud soovitusel, mis arutati läbi erinevatel seminaridel ja konverentsidel. Õppeprotsessi töögrupp näitas, et kui soovime ühiskonnas näha rohkem loovaid, ettevõtlikke, kriitiliselt mõtlemaid, enesega toimetulemaid, suhtlemis- ja koostööoskustega inimesi, siis on vaja õppeprotsessis kasutatavate meetodite valikul silmas pidada just nende omaduste kujunemise toetamist. Eduka õppeprotsessi määravaks teguriks on õppijas huvi äratamine ja uudishimu alalhoidmine. Rõhutasime vajadust toetada iga õppija individuaalset ja sotsiaalset arengut, kriitilise mõtlemise, loovuse ja ettevõtlikkuse kujundamist, mis eeldab õpetaja ja õppuri rollide ümbermõtestamist ning koostöö väärtustamist kõikidel tasanditel. Näitasime, et arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse elluviimisel ei saa õpetaja/juhendaja olla autoritaarne teadmiste edastaja, vaid pigem suunaja ja toetaja, kes võimaldab võtta õpilasel enesel vastutuse õppeprotsessi juhtimise eest, aidates tal oma isikupäraseid

---

⁵„Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012-2010 taustamaterjal”.

http://elu5x.kogu.ee/public/documents/materjalid/Haridusstrateegia_TAUSTAMATERJAL_duublid_3_6_1k.pdf Taustamaterjali koondatud tekstide autoriteks on Olav Aarna, Tiina Annus, Mati Heidmets, Epp Rebane, Viive Ruus, Margit Sutrop.

⁶ Õppeprotsessi töögruppi kuulusid järgmised eksperdid: Jüri Ginter, Nelli Jung, Tiia Lister, Aime Punga, Edgar Rootalu, Viive-Riina Ruus, Olga Schihalejev, Ain Tõnisson ja Ene-Mall Vernik.

võimeid välja arendada. Osutasime, et tunnustada tuleks õppijate erinevusi, sh väärtustada andekustüüpe (kunstilist, praktilist, sotsiaalset, emotsionaalset-empaatilist), mitmesuguseid mõtlemislaade (nt kujundlik mõtlemine) jne. Õppesisude kõrval tuleks väärtustada sotsiaalsete oskuste, sh kommunikatiivsete, koostööoskuste arengut, võimet vaadelda oma tegevusi ja näha nende tagajärgi, seada endale eesmärgid, luua ja säilitada sõprussuhteid, hinnata oma õnne ja ebaõnne mõjutavaid tegureid, ületada ahistust ja masendust.

Õpetaja rolli ümbermõtestamine tähendas muidugi ühtlasi õpilase rolli teisenemist. Rõhutasime, et tuleb võtta omaks konstruktivistlik õpikäsitus, mis peab oluliseks õpilase autonoomia ehk enesemääramisõiguse toetamist, koos suurema vabadusega peab aga kasvama ka õpilase vastutus enda individuaalse arengu eest. Sotsiaalkonstruktivistlik lähenemine suhtub kriitiliselt õpetamisse, mis soosib tuupimist, õpetamine ei tähenda teadmiste omandamist vaid teadmiste konstrueerimist ja kriitilist hindamist (Nuthall 2002: 43). Õpilane peab õpitava muutma enda jaoks tähenduslikuks ja seostama selle oma eelnevate teadmiste ning kogemustega. Selle õpikäsitluse järgi on õppeprotsessis keskseks õppija ise, olles teadvustamise, otsustamise ja tegevuste lähtepunkt. Õpetaja ei ole enam pelgalt teadmiste edastaja vaid õpilase individuaalse ja sotsiaalse arengu toetaja. Õpetaja ja õpilane on sellise õpikäsituse järgi partnerid, kelle koostöösuhted põhinevad vastastikusel usaldusel.

Partnerlussuhte korral tuleb arvestada, et inimesed on loomupäraselt erinevad ja erinevused täiendavad üksteist. Õppeprotsessi käigus tuleb toetada õppijat sisulise tagasisidega, mis säilitab õppija loomupärasest motivatsiooni, lähtudes konkreetsest õppijast, tema praegustest huvidest, senistest teadmistest, oskustest ja kogemustest. Õpetajale kuuluv vastutusala ei piirdu oma aine õpetamisega, vaid laieneb isiksuse kasvatamisele. Ühest küljest väärneb ta selle tähendusrikkama rolli kandmise eest tunnustust, teisalt vajab selleks ettevalmistust ja tuge. Õpetajale peavad olema kättesaadavad vajalikud nõustajad, kes aitaks õppijast kui tervikust lähtuvat individuaalset õppeprotsessi teoks teha. Vajalike tugisüsteemide olemasolu võimaldab ennetada iga konkreetse õppija probleeme õpimotivatsiooni, koolistressi ja koolivägivallaga, haridussüsteemist väljalangemise riskiga jne. Vaja on ka rohkem koostööd kodu ja kooli vahel, väljaspool formaalset õppekava toimuva õppe väärtustamist, suuremat sidusust kogukonnaga.

Uute riiklike põhikooli ja gümnaasiumi õppekavade vastuvõtmisega 2011. aastal astuti suur samm väärtuspõhise kooli suunas. Ent nende rakendumiseks on vaja, et muutused toimuksid ka õpetajate, koolijuhtide, lapsevanemate ja koolipidaja enesemõistmises ja kooli igapäevastes praktikates. Nõukogude koolis valitsenud autoritaarsete võimusuhte asendamine usalduslike partnerlussuhetega ei toimu muidugi üleöö, sest nõuab teadlikku pingutust vanadest mõtte- ja käitumismallidest lahti saada.

On oluline, et koolis muutuks oluliseks ka õpilaste väärtuskasvatus. Väärtuskasvatuse võtmeisikuks on õpetaja, kellest sõltub õpilaste väärtushoiakute (nt loovuse, ettevõtlikkuse, sallivuse, aususe, hoolivuse jne) kujundamine. Meil on õpetajaid, kes

ütlevad, et nemad õpetavad vaid ainet ega taha võtta endale väärtuskasvataja rolli. Tegelikult on iga õpetaja väärtuskasvataja, tahab ta seda või ei. Õpetaja kasvatab oma eeskujuga, oma suhtumisega õpilasesse ja sellega, kuidas ta õpetab ning suhtleb. Seega seisneb õpetaja valik pigem selles, kas olla väärtuskasvataja teadlikult või seda rolli endale teadvustamata. Iga õpetaja kui väärtuskasvataja peaks alustama omaenda väärtuste selgeksmõtlemisest, sest alles siis saab ta suunata õpilasi langetama oma väärtusvalikuid.

Kirjandus

- Bradshaw, J., Hoelscher, P., Richardson, D. 2007. An Index of Child Well-being in the European Union. *Social Indicators Research*, 80(1): 133–177.
- Brighouse, H. 2006. *On Education*. London and New York: Routledge.
- Eesti hariduse viis väljakutset. Eesti haridusstrateegia 2012–2020 projekt. Vt <http://www.haridusfoorum.ee/images/stories/haridusstrateegia/eesti-haridusstrateegia-2012-2020-projekt.pdf>
- Eesti haridusstrateegia 2012–2020 taustamaterjal. Vt <http://www.kogu.ee/olemus-ja-roll/elukestva-oppe-strateegia/projekt-eesti-hariduse-viis-valjakutset/>
- Hea kooli kriteeriumid. Vt <http://www.eetika.ee/1174186>
- Halstead, J. M. (1996) 'Values and Values Education in Schools', in Halstead, J. M., Taylor, M. J. (eds) *Values in Education and Education in Values*. London and New York: RoutledgeFalmer, pp. 3-14.
- Mikk, J., Kitsing, M., Must, O., Säälük, Ü., Täht, K. 2012. Eesti PISA 2009 kontekstis: tugevused ja probleemid, *Eesti PISA 2009 kontekstis: tugevused ja probleemid*. Programmi EDUKO uuringutoetuse kasutamise lepingu aruanne. Vt <http://www.hm.ee/index.php?044827>
- Noddings, N. 2003. *Happiness and Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuthall, G. 2002. Social Constructivist Teaching and the Shaping of Student's Knowledge. Jere Brophy (ed.) *Social Constructivist Teaching: Affordances and Constraints*. Bringley: Emerald Group Publishing Limited.
- Pantic N. and Wubbels, T. (2012) 'Teachers' moral values and their interpersonal relationships with students and cultural competence', *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, 28, pp. 451-460.
- Russell, B. 1973. The Aims of Education. *The Aims of Education. On Education. Especially in Early Childhood*. London: Unwin Books, lk. 28–46.
- Ruus, V.-R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.-S., Veisson, A. 2007. Õpilaste edukus, toimetulek ja heaolu koolis. Veisson, M., Ruus, V.-R. (koost.), Kuurme, T. (toim.) *Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui*

arengukeskkond ja õpilase toimetulek. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 17-58.

Sutrop, M., Kraav, I. 2009. Koolinoorte väärtused ja väärtuskasvatus. *Eesti Inimarengu Aruanne 2009*. Eesti Koostöö Kogu: Tallinn, 2010, 122-127.